YENİ DİJİTAL ÇAĞDA TOPLUMSAL HAREKETLERDE MEYDANA GELEN DÖNÜŞÜM

Berk ÇAYCI
İstanbul Ticaret University, Turkey
bcayci@ticaret.edu.tr

ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde teknolojik, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda yaşanan dönüşümler, toplumların tüm kurumlarını etkilemektedir. Böylelikle tüm bir beşeri faaliyet alanında meydana gelen dönüşüm, toplumların dünyayı algılama ve yorumlama biçimleri üzerinde köklü değişimler meydana getirmektedir. Bu değişimin merkezinde; ekonomik, politik, sosyal, ideolojik ve kültürel etkenler kadar, mobil iletişimle bireyin artan hareketliliği ve sosyal paylaşım ağları gibi yeni dijital iletişim ortamlarını genelleyici bir tanımla kapsamı içine alan yeni medya etkili bir mecra olarak yer almaktadır. Bunların bir sonucu olarak da; eski sınıf temelli hareketlerin yerini küreselleşme ve post-endüstriyel döneme geçiş süreciyle birlikte evrensel değerlerin savunulduğu, merkezi olmayan, esnek küresel hareketlere bırakmaktadır. Yeni dönem içerisinde, internetin mobil iletişim teknolojileriyle yakınsaması sayesinde ağlar aracılığıyla örgütlenen bireyler: başta yaşam kalitesi, insan hakları ve terör tehdidi olmak üzere, çevre hareketleri, internet özgürlüğü, kadına şiddet, demokratik katılım ve özgürlük gibi evrensel konular çerçevesinde bir araya gelmektedir. Bu çalışmayla, tarihsel süreç içerisinde toplumsal hareketlerde meydana gelen dönüşüm, kronolojik bir düzen içerisinde başta küreselleşme olmak üzere ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik boyutlarıyla argümantatif bir çalışma çerçevesinde incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yeni Toplumsal Hareketler, Ağlarda Örgütlenen Toplumsal Hareketler, Küreselleşme, Mobil İletişim Teknolojileri*

TRANSFORMATION OF SOCIAL MOVEMENTS IN THE NEW DIGITAL AGE

ABSTRACT

Transformations at technological economical, political, social and cultural fields within historical process has been effecting all units of society. Herewith, transformation which occurs in field of human activity, generates changeovers on societies' shape of understanding and interpretation the world. At the core of this change, new media which includes new digital communication medias like increasing individual mobility and social networking webs with generic definiton is located as well as economical, political, social, ideological and cultural factors. As a consequence of these; traditional movements have been giving place to new non-rigid decentralised global movements that universal values are supported with the process of passing to post-industrial era. Within new era, owing to internet converges to mobil communication technologies, individuals who are organised with the networks, can come together within the scope of universal topics like notably "quality of life", "human rights", "terrorism threat" and enviromental movements, internet freedom, violence to women, democratic participation and freedom. With this study, transformation in social movements through historical process will be presented within the scope of an argumantative work with economical, social, cultural and technological dimensions- notably globalization- and it will be chronologically in order.

Keywords: *new social movements, social movements which are organized in networks, globalization, mobil communication technologies*

GİRİŞ

Kronolojik düzende dünya: ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal açıdan her dönemin sahip olduğu koşullara bağlı olarak sürekli bir dönüşüm halindedir. Günümüze kadar uzanan bu tarihsel serüvende, toplumların ve dünyanın bu yeniden yapılanma süreçleri her zaman çatışmayı da beraberinde

getirmiştir. Bu nedenledir ki çatışma, toplumsal yaşamın var olduğu ilk günden itibaren değişimin itici gücüdür. Bu kapsamda toplumsal hareketler, toplumsal düzenin sağlanması noktasında ikiliğin ortaya çıkmasıyla birlikte farklılaşan amaç ve isteklerin karşılıklıları içindeki mücadelesi anlamına gelmektedir. Böylelikle, toplumsal dönüşümün dinamiklerinden olan toplumsal hareketler; yönetici güce karşı isyanlarını, umutlarını, isteklerini, değişim veya değişim karşıtı taleplerini iletmek için kent uzamında oluşturulan kolektif bir davranış biçimidir.

Çalışma özelinde tarihsel evreyi daralttığımızda öncelikle XIX. yüzyılın ortalarından itibaren yaşanan teknolojik gelişmelere paralel şekilde iş gücünde ve sermaye yapılarında ortaya çıkan farklılaşma sonrası hızlanan sanayileşme, kentleşme ve modernleşme gibi birbiri ardına gelen bir takım süreçler, toplumsal yapının yeniden yapılanmasını zaruri hale getirmektedir. Fakat bu noktada bahse konu olan değişim, gündelik rutin bir değişim değildir. Bu noktada köklü bir toplumsal farklılaşmadan bahsedilmektedir. Endüstri toplumuyla birlikte yaşamakta olan bu dönüşüm salt toplumsal alanları değil, toplumun dünyayı algılama ve düşünme biçimlerini de değiştirmektedir. Toplumsal yapının tüm dinamiklerini kapsayan bu köklü dönüşüm, üretim tarzına bağlı olarak farklı sosyal sınıfların ortaya çıkmasının bir benzerinin deneyimlendiği bir yüzyıldır. Bu yüzyıl içerisinde kırsaldan kentlere doğru göçlerin artışı, işçi sınıfının yoğunlaşmasına sebep olurken; sosyal adaletsizlik, grev, geçim temelli ayaklanmalar ve kültürel çatışmalar gibi kent yaşamını da ilgilendiren temel sorunlar toplumsal hareketlerin merkezine yerleşmiştir. Böylelikle ekonomi temelli ilişkilerin ürettiği rahatsızlıklar, sınıflı toplumsal yapının berraklaşmasına neden olurken; aynı zamanda toplumsal yapı içerisinde yer alan kurumlar arasındaki çatışmanın da dinamiklerini oluşturmuştur. Böylelikle merkezine işçi sınıfını alan toplumsal hareketler, burjuvaziye karşı güçlü bir lider etrafında ortak amaçlarını korumak için toplanan aynı kültürel kodlara sahip insanlardan oluşmaktadır.

1960’lardan itibaren dünyada gözlemlenen hızlı dönüşüm beraberinde sistem karşıtı hareketlerinde farklılaşmasını getirmiştir. Böylelikle işçi sınıfının sorunları ve istekleri dâhilinde gerçekleşen toplumsal hareketler yerini sivil haklar, savaş karşıtı gösteriler, çevre hareketleri ve feminist hareketler gibi evrensel değerler ekseninde ortaya çıkan toplumsal, sosyal ve kültürel konulara bırakmıştır. Bu yeni eylem pratiği, sınıf tabanlı toplumsal hareketlerden kopuşun öncelikli göstergesidir. Bu noktada Marcuse’e (1991, s. 10-39) göre: yeni dönemde sisteme yönelik toplumsal tepkinin fabrikaların aksine üniversite kampüslerinden ve gettolardan geldiğini, buna eklenilen muhalefetin öncülüğünü de siyahların ve göçmenlerin oluşturduğunu belirtmektedir. 1990’lı yıllara geldiğimizde dünya çapında ticaret, sermaye, insan ve enformasyon akışı hız kazanmaya başlamış, toplumsal ilişkiler esnekleşmiştir. Böylelikle toplumsal yapıda yaşanmaya başlayan bu değişimler yeni toplumsal hareketlerin konularında amaçlarında ve örgütlenme biçimlerinde bir kırılmanın yaşanmasına neden olmuştur. İnternet, sosyal paylaşım ağları ve mobil iletişim teknolojileri kaynaklı bu dönüşüm, dünyanın birbirinden farklı coğrafyalarında benzer sorunları gündeme taşıyan grupların artmasına, bu grupların uluslararası dayanışma içinde eşzamanlı olarak örgütlenmesine, ortak eylemler düzenlemesine, ortak sorunlar için ulusal sınırları aşarak kolektif bir yapıda çözüm talepleri üretebilmesini mümkün hale gelmiştir.

Bu çalışmayla, toplumsal hareketlerde meydana gelen dönüşüm kronolojik bir düzen içerisinde başta küreselleşme olmak üzere ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik boyutlarıyla argümantatif bir çalışma çerçevesinde irdelenecektir.

TARİH VE KURAM PERSPEKTİFİNDEN TOPLUMSAL HAREKETLERİN TANIMSAL ÇERÇEVESİ

XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından sonra İngiltere’de başlayan ve XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen süreçte başta teknoloji olmak üzere ekonomik ve toplumsal değişimler sonucunda öncelikle İngiliz Halkı ve sonrasında tüm Avrupa, tarım toplumundan endüstriye dayalı kentsel bir toplum durumuna yükselmiştir. Bu dönüşüm, literatür de “Endüstri Devrimi” ve/veya “Sanayi Devrimi” olarak adlandırılmaktadır. Böylelikle kırsal kesimin, kentlere taşınması ve üretim şeklinin değişmesine bağlı olarak işçi sınıfının ortaya çıkışı, fabrikaların çevresinde kurulan yeni kentler, küresel ölçekte sömürge pazarının artan hareketliliği ve buhar gücünün gelişmesiyle paralellik gösteren teknolojik yenilikler (Marshall, 2003, s. 632-633) başta Avrupa olmak üzere geniş

coğrafyalarda bir takım köklü toplumsal dönüşümlerin yaşanmasını ve bunun bir sonucu olarak da yeni çatışma alanların (sınıf merkezli toplumsal sorunlar) inşasını zaruri hale getirmiştir. Sonrasında, kapitalist üretim ilişkilerin küresel ölçekte yaygınlaşması XIX. yüzyıl itibarıyla köklü toplumsal dönüşümlerin yaşanmasını tetiklerken; toplumsal değişimin ürettiği sosyal rahatsızlıklar ve çatışmalar, sermaye sahiplerine karşı sınıf temelli toplumsal hareketlerin dönem içerisindeki yükselişine zemin hazırlamıştır.

XIX. yüzyıl, tarihin her döneminde üretim biçimine bağlı olarak farklı sosyal sınıfların ortaya çıkmasının bir benzerinin deneyimlendiği bir yüzyıldır. Rehberliğini Marksizmin yaptığı, kuramsal altyapısını “çatışma kuramından” alan ve merkezinde emek-sermaye çatışmasının yer aldığı toplumsal hareketler: işçi sınıfının burjuvaziye karşı egemenlik mücadelesi verdiği ve Marksist yaklaşıma göre sınıfsız bir toplumsal düzenin “ütopyasına” ulaşmaya çalışıldığı bir dönemdir (Lelandais, 2009, s. 63-64). Bu dönemde Szacki’ye göre sermaye sahiplerinin değişmesiyle doğrudan ilişkili olarak toplumsal dönüşüm gerçekleşmiştir. Örneğin: endüstri devrimiyle ortaya çıkan kentsoylu sınıf, dönem içerisinde toprak sahiplerinin yerini almış; böylelikle, günümüzde halen geçerliliğini muhafaza eden işçi sınıfının (proleterya) filizlenmesini sağlamıştır. Kırsaldan kentlere doğru göçlerin artışı, işçi sınıfının giderek yoğunlaşmasına sebep olurken; sosyal adaletsizlik, grev, geçim temelli ayaklanmalar ve kültürel çatışmalar gibi kent yaşamını da ilgilendiren temel sorunlar toplumsal hareketlerin merkezine yerleşmiştir. Böylelikle, ekonomi temelli ilişkilerin ürettiği rahatsızlıklar, sınıflı toplumsal yapının berraklaşmasına neden olurken; aynı zamanda toplumsal yapı içerisinde yer alan kurumlar arasındaki çatışmanın da dinamiklerini oluşturmuştur.

Çatışma kuramına göre, toplumsal yapının belirleyici unsuru: ikiliğin ortaya çıkmasıyla birlikte farklılaşan amaç ve isteklerin karşıtlıklar içindeki mücadelesi anlamına gelmektedir. Marx’a göre: toplumsal birliktelik, üretim ve mülkiyet ilişkileriyle yakından ilintilidir. Yalın ifadesiyle ekonomi, toplumun tüm paydaşları üzerinde determinist etkiye sahiptir (Aydınalp, 2000, s. 190). Bu nedenledir ki; üretim ilişkileri, mülkiyet ve sermaye yapısının belirlediği bir toplumsal düzen içinde, sınıflar arasında ortaya çıkan çatışma ve/veya muhalefet olma yadsınamaz bir gerçekliktir. Aynı zamanda bu gerçeklik tarihsel düzlemde tüm toplumların ortak tarihidir. Eric Fromm (2014, s. 36) ise çatışmayı; maddi yaşamın içindeki karşıtlıklardan ve toplumsal üretim güçleriyle, üretim ilişkilerinin çatışması üzerinden açıklamaktadır. Sosyal yapıda ortaya çıkan rekabet, aynı zamanda değişimin itici gücüdür. Bu yaklaşıma göre toplumu belirleyen öncelikli unsur çatışmanın kendisidir. Diğer bir ifadeyle toplumların var olduğu her dönemde çatışmada tarihsel birikimlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada çatışma kuramı da sosyal hareketleri, işçi sınıfı ile sermaye sahipleri ekseninde açıklamaktadır. (Bottomore, 1987) ifadesiyle; klasik toplumsal hareketler, proletaryanın mevcut sistemden mutsuzluklarını ve taleplerini kent uzmanda seslendirdiği kolektif eylemler ile özdeşleşmiştir. Farklı bir ifadeye göre toplumsal hareketler: XIX. yüzyıl kapitalizminin ürettiği sorunlara karşı ilk defa Batı Avrupa’da işçi sınıfının direnişini nitelendiren bir kavramdır (Işık, 2013, s. 13). Bu direnişin yapı taşları arasında sanayileşmeyle birlikte emeğin istismarı, katı mesai saatleri, zorlu çalışma şartları, maksimum iş gücü minimum ücret anlayışı, usta-çırak ilişkisinin işçi-patron ilişkisine evrimleşmesiyle birlikte dayanışma olgusunun dikey çatışmaya dönüşmesi, Fordist üretim tarzıyla beraber aşırı iş bölümüyle işçinin işine yabancılaşması ve beklide en önemli etken olarak nitelendirebileceğimiz kentlere göçün artmasıyla mülksüzleşen kitleler ve anomi sorunu yer almaktadır.

Üst paragraflarda sıraladığımız tüm faktörler ve türevleri klasik toplumsal hareketlerin nedenlerini ve amaçlarını özetler niteliktedir. Bu hareketlerin karakteristik özelliği ise: bireysel kazanımlardan ziyade belirli bir sınıfın meşru haklarını ve taleplerini kolektif, sistemli bir yapı içerisinde elde etme arzusudur. Bu noktada talepler ve elde edilemeyen hakların ürettiği çatışma ve bu çatışmanın öznesi haline gelen sermaye sahipleri, toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında başat öneme sahip olmaktadır. Bu bağlamda Stein, toplumsal hareket kavramını ekonomik eşitsizlikler çerçevesinde açıklamaktadır. Her dönemin sermaye sahiplerinin çıkarlarıyla, mülksüzleşen ve üretimin nesnesi haline gelen işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel farklılığın ürettiği sorunlar; toplumsal hareketlerin tetikleyici unsurları olmaktadır. Bu üç etken arasındaki uçurumun burjuvazi ile proletarya arasında sürekli genişlemesi, bireyin toplumsal hayattaki sosyal statüsünü kalıcı bir hale getirmektedir

(Stein, 1964, s. 81-82). Böylelikle belirli bir sınıf içerisinde var olan birey, eşitsizliğe karşı tepkisini ortaya koyabilmek için kendisi gibi olanlar ile bir araya gelerek nitelikli bir topluluk oluşturmak amacıyla kitlelerden ayrılmaktadır. Böylelikle klasik toplumsal hareketlerin örgütlenme süreçleri gerçekleşmektedir.

Toplumsal hareketlerin dinamiği olan işçi sınıfı, Marksist teoriyi kendisine rehber edinmek suretiyle; burjuvaziye karşı sınıfsal bir direniş göstererek; mevcut düzeni ve eşitsizliği ortadan kaldırmak ya da çıkarlarını muhafaza etmek maksadıyla devrimci bir ruh ile hareket etmektedir. Böylelikle işçi sınıfı: var olan düzen ve sistem içerisinde egemen olan anlayışa “alternatif” oluşturmak gayesiyle sermaye sahipleriyle ve kimi zamanda iktidarlara çatışma içerisinde. Castel’in ifadesiyle toplumsal hareketler uzlaşmaz iki sınıfın çatışmasıdır. Sınıflar arasındaki uzlaşmanın sağlanamaması çatışmanın derinleşmesine neden olmaktadır (Castel, 2001, s. 30). Örneğin proletaryanın çalışma şartlarını iyileştirme talebi karşılanmayınca, ücretlerde iyileştirme talebi gündeme gelmektedir. Ardışık iki talebine olumlu bir cevap alamayan işçiler bu sefer greve giderek çatışmanın derinleşmesini sağlamaktadır. Paradoksal olarak taleplerine olumlu cevap alamayan işçi sınıfı Callinicos’a (2006) göre: toplumsal ve politik bir güç olarak zaman içerisinde gücünü kaybetme tehdidiyle yüzleşmektedir.

İşçi sınıfını merkeze alan toplumsal hareketler paradigması: güçlü bir lider etrafında hiyerarşik bir yapıda örgütlenerek bölgesel bir nitelikte kent uzamında hareket etmektedir. Tanımı biraz daha açtığımızda toplumsal hareketlerin belirli bir coğrafyası, iklimi ve kültürü bulunmaktadır. Touraine toplumsal hareketleri ortak çıkarlarını korumak için mücadele eden, aynı kültürel kodlara sahip aktörel hareketler olarak tanımlamaktadır (Touraine, 1999, s. 44). Touraine’nin bu yaklaşımı, modern toplumlarda insanların neden bir araya gelerek toplumsal hareketler oluşturduklarıyla yakından ilişkilidir. Klasik sosyolojinin perspektifinden toplumsal hareketler ortak bir hedefe veya ortak kazanıma ulaşmak için kolektif bir çaba olarak tanımlanmaktadır (Giddens, 2000, s. 541). Torrow’un yaklaşımına göre ise, toplumsal hareketler: sermayeyi elinde bulunduran gruplara, otoriteye ve bu otoritenin doğal sonucu olarak ortaya çıkan seçkinlere ve onların kültürel kodlarına karşı sınıf temelli bir meydan okumadır. Tilly ise toplumların tarihsel birikimleri ve/veya yaşamışlıkları gölgesinde toplumsal hareketlerin şekillendiği bu nedenle farklı tarihsel dönemlerin kendine özgü örgütlenme ve hareket tarzının olduğunu ifade etmiştir (Torrow, 2011, s. 32-33). Bu noktaya kadar çalışma içerisine dâhil edilen ifadelerden anlaşılacağı gibi toplumsal hareketler: tarihi arka planı ve ekonomik temelleri olan, belirli bir sınıf yapısında hiyerarşik olarak örgütlenen ve ortak çıkarlar doğrultusunda kolektif hareket eden bilinçli ve işçi sınıf merkezli oluşumlardır. Ancak Le Born gibi bu yaklaşımın aksini ifade eden ve toplumsal hareketleri kitle psikolojisiyle ilişkilendiren teorisyenlerde bulunmaktadır.

Toplumsal hareketler, kitle toplumun gelişmesiyle birlikte ekonomik, kültürel ve ideolojik etkenler sonucunda ortaya çıkan çatışmanın doğal bir sonucudur. Bu nedenledir ki toplumsal hareketler: her dönemde kitlelerin içerisinde çıkmaktadır. Bu süreçte kitlenin neyi ifade ettiği önem kazanmaktadır. Le Born’un (1997, s. 19) ifadesiyle kitle kavramı: *“yığın ve kalabalık anlamına gelmektedir. Irkları, meslekleri, cinsiyetleri ve kendilerini bir araya toplayan tesadüf her ne olursa olsun, rastgele bir bireyler topluluğunu ifade etmektedir”*. Le Born’un kitle tanımını merkeze alarak toplumsal hareketleri ele aldığımızda: toplumsal hareketler, görünürde kitlesel bir hareket gibi algılandıkları dahi kitle mantığından tamamen uzak, belirli bir psikolojisi olan ayrıca belirli bir ideoloji ve amaç ekseninde toplanmış, aynı sınıfa mensup bireylerin bir arada yer aldığı örgütlenme biçimleridir. Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi toplumsal hareketler kent uzamındaki fiziksel görünümü insan kalabalıklarının ve/veya yığınlarının bir araya gelmesinden ibaret olsa da bu tanımlama indirgemeci bir yaklaşımdan ileri gitmemektedir. Le Born yaklaşımını bir adım daha ileri taşıyarak, bireylerin her ne koşul altında olursa olsun bir araya geldiklerinde bilinçli kişiliklerini kaybedeceklerini böylelikle kitlelerin zihniyetinde tekelleşmenin hâkim olacağını belirtmektedir. Bireylerin oluşturduğu atmosferin yeni bir bilinç ve psikoloji oluşturacağını belirten Le Born’a göre bu psikolojik toplum kendine özgü paradigmlar üretmektedir (Born, 1997, s. 17-18-19). Son kerte kalabalıklar yaklaşımı toplumsal hareketleri kitle mantığından hareketle bilinç dışı ve sürü psikolojisine indirgemektedir (Işık, 2011, s. 2). Ancak toplumsal hareketler tüm enformasyonlarını dönem içerisinde kitle bağlarını güçlendiren kitle iletişim araçları vasıtasıyla almış olsalar dahi, kitle

mantığının aksine tesadüfı olmayan bir nedenden ötürü bir araya gelmiş ortak bir gayeye sahip nitelikli örgütlerdir.

Bu noktaya kadarki bilgiler ışığında toplumsal hareketleri ele aldığımızda: çatışmanın kaynağında alt yapı ile üst yapı arasında ortaya çıkan problemin ürettiği gerilim yer almaktadır. Bu gerilimin üreticileri her zaman statülerini, iktidarlarını ve kazandığı hakları korumak isteyen sermaye sahipleri ve yönetenlerden oluşmaktadır. Zaman içerisinde üst grubun ürettiği sorunlar uzlaşma ile çözülmediği takdirde birikebilmekte; böylelikle, bu durum bir değişim sürecini başlatabilmektedir. Bu sürecin devamında işçi sınıfının üyeleri zaman içerisinde benzer tepkiler vermesi, aynı soruları birbirine yöneltmesi, aynı itirazları yapması ve aynı çözüm önerilerini dillendirmeye başlaması toplumsal bir sürece dönüşmektedir. Ancak bu süreçte tarihsel birikim göstermektedir ki alt yapı, üst yapının uygulamalarını belirlememiştir. Ancak modern düşüncenin merkezinde yer alan çatışma mantığı Avrupa’da toplumsal yapının kendini sürdürmesi, oluştuğu döneme uyum sağlaması veya yenilmesi için tarihin her döneminde var olmaktadır. Bu nedenledir ki toplumsal hareketler, iktidarın ya da egemen gücün eleştirisini yapmak, sistemle ilgili değişim taleplerini duyurabilmek ve mevcut sistem içinde söz sahibi olma arzusu ile hareket etmektedir. Netice itibarıyla, toplumsal hareketler kavramına farklı teorisyenler tarafından geliştirilmiş çok sayıda yaklaşım olmasına rağmen kavramın ana kütlesini, birbiriyle başta ekonomi olmak üzere, kültürel, siyasi ve sosyal alanlar da uzlaşmayan iki sınıfın var olma mücadelesi oluşturmaktadır.

TOPLUMSAL HAREKETLERİN DÖNÜŞÜMÜNDE EKONOMİK, TOPLUMSAL VE TEKNOLOJİK DİNAMİKLER

Akademik literatürde toplumsal hareketlerdeki dönüşümün dinamiği; 1960 sonrası ekonomi, siyasi ve kültürel yapıda meydana gelen gelişmelerin özne ve sınıfsal örgütlenme üzerindeki teshiri ile ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkilendirmenin merkezinde ise: özellikle sanayi toplumunun önemli aktörleri olarak nitelendirilen gelişmiş ülkelerde, üretim biçiminin ve toplumsal yapının değişim sürecine girmesi yer almaktadır. İfadeyi aydınlatığımızda, endüstri toplumundan, endüstri sonrası topluma (*post-endüstriyel toplum* (Bell, 1976) - *üçüncü dalga medeniyeti* (Toffler, 2008)) geçişle birlikte; toplumsalın sanayi sonrasında almış olduğu biçim ve dinamikler, örgütlenmenin nedenlerini ve amaçlarını yeniden yapılandırmaktadır. Bu yapılandırmayı detaylandırdığımızda: endüstri sonrası topluma yükseliş ile birlikte, ekonomide: maddi bir üretimin hâkim olduğu bir yapıdan; bilgi ve hizmet üreten bir yapıya, emek ve iş gücü gerektiren bir sistemden, bilgiyle uzmanlaşmanın/ profesyonelleşmenin egemen olduğu bir sisteme ağırlık verildiği ilk etapta akıllara gelmektedir. Bell’e göre: post-endüstriyel toplumlarda uzmanlaşma ve profesyonellik, sanayi toplumundaki işçilerin yerini alarak en büyük mesleki grup haline gelmektedir (Bell, 1974, s. 164-165). Hizmet sektörüne geçişle birlikte işgücünde niteliksel olarak meydana gelen bu dönüşüm; toplumsal yapının değişmesine ve orta sınıf içerisinde dahi farklılaşmanın artmasında önemli bir etken oluşturmıştır. Çünkü endüstri sonrası toplumun dinamiği ne kas gücü ne de enerjidir. Bacon’un Aydınlanma Felsefesi içerisinde formüle ettiği “bilgi güçtür” sloganı (Altun, 2011, s. 70) post-endüstriyel toplumunun yakıtı niteliğindedir. Böylelikle bilgi, sanayi sonrası toplumda en az para kadar gerekli bir sermaye biçimi olma özelliği kazanmıştır. Bu sermaye biçimi, post-endüstriyel toplumda yeni hizmet alanlarının ortaya çıkmasına öncülük ederken; aynı zamanda özellikle orta sınıf içerisinde bilginin niteliğine göre değişen iş tanımları ve ücret politikaları üretmektedir. Diğer bir ifadesiyle imalatattan, hizmet sektörüne doğru iş gücünün yoğunlaşmasıyla birlikte; işgücünün mesleki dağılımda hem niteliksel hem de niceliksel bir dönüşüm meydana gelmiştir (Parlak, 2004, s. 109). Bilginin niteliğine ve pazar içerisindeki karşılığına göre belirlenen ücret politikaları, tabakalaşmanın da öncelikli nedenidir. Sosyal yapı içerisinde ortaya çıkan bu tabakalaşma, kapitalist düzende çalışanın aldığı ücret, sahip olduğu haklar ve çalışma koşulları ile yakından ilişkilidir. İşçi sınıfının geçirdiği bu dönüşüm, bilhassa da ücret, çalışma koşulları ve çalışmanın niteliğine bağlı olarak ortaya çıkan tabakalaşma sorunu: çatışmanın nedenlerinin farklılaşmasına, işçi sınıfının bütünlüğünün zarar görmesine ve böylelikle iş gruplarına bağlı olarak gelişen yeni sosyal yapıların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu değişim ile birlikte işçi hareketleri de bir kopuş süreci içerisine girmiştir.

Sanayi toplumunda malın üretimi ve çokluğu temel ölçüt niteliğindeyken; endüstri sonrası toplumda bilginin işlenmesiyle üretilen enformasyonun niteliği belirleyicidir. Böylelikle sanayi toplumunda

proletarya ile burjuvazi arasında gerçekleşen mücadele; post-endüstriyel toplumda bireyler, organize birimler ve profesyoneller arasında yaşanmaktadır (Baran, 1992, s. 58-59). Bell'e göre bunun nedeni: modern kapitalist toplumların sınıfsal yapısının sanayi sonrası dönemde köklü bir değişim geçirmesidir (Bell, 1980, s. 144-160). Modern kapitalist toplumlarda işçi sınıfı düşüncesi, sanayi toplumunun belirleyici özelliği olup XX. Yüzyılın ikinci yarısından sonra önemini kaybetmiştir. Bu dönem tam da "yeni" toplumsal hareketler olarak adlandırılan dönemle kesişmektedir. İfadeyi açtığımızda post-endüstriyel toplumlarda sınıfsal konum ve gücün temeli ekonomiden; bilgi üretimine ve maddi olmayan üretime kaymasıyla yakından ilişkilidir. Böylelikle yeni dönemde gücü elinde bulunduran sosyal sınıf: teknokrasi veya bilgi sınıfıdır. Ayrıca mevzu bahis dönem içerisinde "Beyaz Yakalılar" olarak genelleyebileceğimiz eğitilmiş kesim çalışma hayatında uzmanlaşma ve profesyonelleşmeyi geçmiş döneme oranla arttırmıştır (Bell, 1973, s. 213). Bu durum mavi yakalı olarak adlandırılan sanayi proletaryasının tarihi önemini kaybedeceği anlamına gelmektedir. Bu noktada Giddens'a göre; post-endüstriyel toplumlarda bilgi üretiminin öncelik kazanmasının ne kadar yeni olduğu tartışmaya açıktır. Bu manada modern teknoloji hiçbir suretle sanayi ötesi değildir. Aksine, endüstriyalizmin gelişmesi için bilim, teknoloji ve üretilen yeni ürünler başat öneme sahiptir. Bunun yanı sıra Giddens, enformasyon ve yeni iletişim teknolojileriyle zaman ve mekân sınırlamasının ortadan kalktığını; bu sayede toplumsal dönüşümün gerçekleşmekte olduğunu kabul etmektedir (Parlak, 2004, s. 109). Ancak bilginin post- endüstriyel toplumda öncelikli hale gelmesinin, var olan bir sınıfı ortadan kaldırdığı fikrine katılmamaktadır. Bu nedenle post-endüstriyel toplum kavramına eleştirel bir yorum getirmektedir.

Giddens'ın post-endüstriyel toplum kavramına karşı eleştirel tutumu yadsınamaz bir gerçekliktir. Ancak Bell işgücünde gerçekleşen değişimin sınıf dayanışmacı yönelimi erozyona uğrattığı fikrini ileri sürmektedir. Bunun nedeni olarak da işçi sınıfının işgücündeki hâkimiyetini yeni dönem içerisinde eğitilmiş beyaz yakalı profesyonellere bırakmasının etkili olduğunu ifade etmektedir (Bell, 1973, s. 167). Rostow'a (1990, s. 10) göre: işgücünün yapısı değişmiş, kentli nüfus oranı yükselmiş, aynı zamanda bürolarda ve bilgi gerektiren işlerde çalışan (*maddi olmayan emek*) insan sayısı da artış göstermiştir. Böylelikle: kişi başına düşen gelir artmış ve insanların birçoğu aldığı ücretler sayesinde asgari ihtiyaçlarının üzerinde bir tüketim olanağına kavuşmuşlardır. Bu dönüşüm işçi sınıfının kopuşunu ifade eder niteliktedir. Bu sayede toplumsal yapıda ve örgütlenme biçimlerinde bireysel yönelimler farklılaşma eğilimi gösterme başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak sendikalaşma tarihsel önemini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durumun öncelikli nedeni: asgari ihtiyaçlarının üzerinde bir tüketim olanağına kavuşan farklı tabakalardan insanların artık geçim kaygısı haricinde birbirinden farklı konularda sorunlara sahip olmasıdır. Bu konular genellikle toplumla, çevreyle, insan haklarıyla, kimlikle ve cinsiyetle ilgili yeni problemlerdir. Bu bağlamda işçi hareketlerinde merkezi yeri olan sendikaların çözülme süreci içerisinde olması örgütlenme biçimlerinin de değişmesine neden teşkil etmektedir. Netice itibarıyla işgücü bilgiye dayalı bir ekonomik ve toplumsal değişim perspektifinden toplumsal hareketlerde meydana gelen dönüşümü incelediğimizde: kitlesel ve bütünlüklü toplumsal hareketler ekonomik, kültürel ve toplumsal nedenlerden dolayı yapı bozumuna uğramıştır. Böylelikle yeni dönemde küreselleşme, teknoloji ve kültürel faktörlerinde etkisiyle "yeni" toplumsal hareketler: parçalı, farklılaşmış ve özelleşmiş konular çerçevesinde örgütlenmektedir. Bu noktada, yeni örgütlenme biçimleri işçi sınıfı hareketlerinin sonu anlamına gelmemektedir. Ancak klasik toplumsal hareketlerin belirleyici unsuru olan sınıf mücadelesi iş gücünde meydana gelen değişimle birlikte eski önemini kaybetmiştir.

Bu başlık altında şuana kadar yazılanlar klasik işçi sınıfı kaynaklı toplumsal hareketlerinin dönüşümündeki ekonomik ve toplumsal dinamikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bundan sonra ise yeni iletişim teknolojileri ve küreselleşmeyi hazırlayan süreçlerin, toplumsal hareketlerin dönüşümü üzerindeki etkileri ele alınmaktadır.

Sosyal hareketlerle ilişkili gerçekleştirilen çalışmaların büyük çoğunluğu uzun yıllar işçi hareketleriyle ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla sosyal hareketlerle ilintili çalışmaların ana kütlesini ulus devlet sınırları içerisinde birbiriyle uzlaşamayan iki sınıf arasındaki çatışmalar oluşturmuştur. Bu nedendir ki, dönem içerisinde her toplumsal hareket işçi sınıfı merkezli olmuş olsa dahi; geliştigi ulus devlet sınırları içerisinde ilgi görmüş ve değerlendirilmiştir (Lelandais, 2009, s. 77).

Enformasyon ve iletişim teknolojilerine ek olarak taşıma teknolojilerinde yaşanan gelişmeler tüm bir beşeri faaliyet alanını derinden etkilemeyi başarmıştır. Böylelikle teknolojik gelişmelere paralel olarak ulus ötesi şirketler faaliyetlerini, küresel ölçekte yaygınlaştırmaya başlamıştır. Özellikle post-endüstriyel topluma yükselişle birlikte hizmet sektörü içerisinde enformasyonun elde edilmesi, işlenmesi, saklanması ve kullanılması ve bu süreçlerin yeniden düzenlediği çalışma alanlarının(bankacılık, sigortacılık, lojistik, reklamcılık, medya, tasarım, telekomünikasyon...) hepsi teknolojik inovasyonlar sayesinde küresel çapta faaliyet gösterme yeterliliğine sahip olmuştur. Dahası teknolojinin gelişmesiyle birlikte dış piyasalara ulaşım imkânı gelişmiş, iç piyasaya yayılım ucuzlamıştır. Ulaşım ve iletişim maliyetlerinde gerçekleşen düşüş teknolojinin küresel ölçekte yayılımını hızlandırmıştır. Bu gelişmeler küresel anlamda bütünleşmeye giden yolun ilk adımları olarak nitelendirilmekle beraber; öznenin ulus devlet sınırlarını aşarak yeniden kendini tanımlama çabası içerisinde girmesi adına da önemli gelişmelerin tecrübe edildiği bir dönemdir. Bu dönem içerisinde bireyin küresel bütünleşme süreçleri ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak dünya algısı değişmiştir. Evrensel konulardan haberdar olan bireyin aynı zamanda dünyadaki gelişmeleri yorumlama ve yeni dünya düzeni içerisinde kendini konumlandırma şeklide farklılaşma eğilim göstermiştir. Bu dönüşümün önemli aktörleri ise ulus ötesi firmalar ve başta televizyon olmak üzere dönemin tüm kitle iletişim araçlarıdır.

McLuhan'ın 1967 yılında yayınladığı "Araç Mesajdır" - "The Medium is The Message" isimli kitabında yeni karşılıklı dayanışmanın dünyayı küresel köy imajında yeniden yarattığını savunmaktadır. McLuhan'a göre: insanoğlu özellikle televizyonun yaygınlaşmasıyla birlikte küresel bir köyde yaşamaktadır. Her şeyin aynı anda olduğu, zaman ve mekân kavramının bulanıklaştığı dünyada insanlar, her şeyi eşzamanlı olarak öğrenmektedir (McLuhan, 2012, s. 63-67). Altay'a (2005, s. 17-18) göre: 1970'ler, uydular sayesinde küresel yayıncılığın geliştiği, endüstri sonrası dönemde geniş coğrafyalarda hizmet sektörünün yaygınlaşması sayesinde küresel köy seviyesine ulaşıldığı bir dönemdir. Bu küresel köyde dünyanın hâkimi de uluslararası firmalardır. Bu güçlü firmalar insanların yaşam ve düşünce biçimleri üzerinde son derece etkili olmaktadır. Özellikle uluslararası medya kuruluşları ve bunların dönem içerisindeki öncelikli araçları (sinema, televizyon ve radyo): benzer duyguların, düşünce biçimlerinin, yeni değerlerin (insan hakları, savaş karşıtı, kadına şiddet, çevresel...) ve farklı kültürlerin ve toplumsal değer kodlarının kitleler tarafından içselleştirmesinde önemli pay sahibidir. Bu sayede entelektüel birikimi iletişim teknolojileri dolayımı artan özne, evrensel konular karşısında geçmiş döneme kıyasla yeni bir bilince ulaşmaktadır.

1960 sonrasında toplumsal hareketlerin dönüşüm süreci içerisinde teknolojinin özellikle kitle iletişim araçlarının yadsınamaz bir etkisi bulunmaktadır. Bu noktada Innis'e (2006, s. 201) göre: iletişim araçları toplumsal örgütlenme biçimleri üzerinde determinist bir etkiye sahiptir. Öyle ki yeni teknolojiler ve sunmuş olduğu olanaklar eski düzenin ve sahip olduğu değerlerinin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Ayrıca yeni düzenin oluşumunda ise öncelikli rolleri vardır. Özellikle televizyon, toplumsal algının inşasında, bireyin çevresinde ve dünyada olup bitenden haberdar olması ve yorumlaması noktasında son derece önemli bir araçtır. Dahası televizyon ve sinema McLuhan'ın ifade ettiği gibi insanı katılıma sürüklemektedir. Böylelikle bireylerin yeni değer kodlarıyla zihinleri yeniden yapılanmaktadır. Bunun sonucunda birey küresel bir bilinç düzeyine erişirken, önceki dönemde sahip olduğu ulus bilincinin dışına çıkmaya eğilimi göstermektedir. Bunun nedeni farklı kültürel ve ideolojik mesajların bombardımanı altında bireyin zihninin yeniden düzenlenmesi ve taşıma teknolojileriyle birlikte mobilitenin artmasıyla dünya algısının yeniden kurgulanmasıdır. Bu durum tamamıyla küresel bütünleşme sürecinde gerçekleşen ideolojik bir oluşumdur. Küresel bütünleşme kavramı ise dünyayı küresel bir köy boyutuna indirgeme eğilimi gösterirken; aynı zamanda bireyin ve toplumların sorunlarını çoğaltmaktadır. Bu oluşum tıpkı yeni tüketim alışkanlıkları gibi; yeni örgütlenme ve eylem pratikleri üretmektedir.

Sonuç itibarıyla, toplumsal hareketlerin yeni ile eski olarak ayrışmasının nedeni: endüstriyel toplumdan, post-endüstriyel topluma geçişle birlikte ortaya çıkan ekonomik, toplumsal ve kültürel farklılıkların ürettiği yeni sorunlara karşı geçmiş döneme kıyasla farklılaşan örgütlenme ve eylem biçimleridir. Öyle ki, ortaya çıkan farklılıklar, salt toplumsal alanların değişmesiyle ilişkili değildir.

Ayrıca öznenin ve toplumun düşünce biçimlerinin, dünyayı algılama ve açıklama mekanizmalarının değişmesiyle de yakından ilgilidir. Özellikle, ardı ardına gerçekleşen II Dünya Savaşı'nın sonrasında kurulan yeni uluslararası ilişkilerin politik, ideolojik ve ekonomik yapılarının 1970'ler ile birlikte değişime uğraması, sosyal ve kültürel etkileşimin artması, toplumsal pratiğin bir bütün olarak değişmesi var olan tüm düşünce sistemleri üzerine teshir etmiştir (Bulut, 2014, s. 49). Bu teshir düzeyi her düşünce sistemi üzerinde aynı etkiye sahip olmayıp; aksine sistemler arasında var olan farklılıkların daha da genişlemesine neden olmaktadır. Bu kapsamda yeni toplumsal hareketler paradigması, sınıfsal çatışmanın dışında bireyin dünyayı anlama ve yorumlama çabası içerisinde var olan sorunlara karşı göstermiş olduğu bireysel tepkinin biçimleri ve sonuçlarıyla yakından ilişkilidir. Son kertede, modern dönemde henüz küresel, teknolojik ve ekonomik dönüşümlerin gerçekleşmediği yıllarda, ekonomik çıkarların hâkim olduğu belirli bir sınıf üzerinden yönetimleri ele geçirmek ya da etkilemek üzere örgütlenen toplumsal hareketler, post-endüstriyel toplum tipine uyumlu bir biçimde “yeni”den açıklanmaya çalışılmaktadır (Çopuroğlu & Çetin, 2010, s. 72).

YENİ TOPLUMSAL HAREKET YAKLAŞIMLARI

1960'lı yıllara kadar klasik sosyoloji içerisinde sosyal hareketler Marksist teorinin öğretileri gölgesinde geliştirilmiştir (Lelandais, 2009, s. 64-65). Asıl kırılma noktasını besleyen teorik ve siyasal düşünce Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı süresince dünya çapında yaygınlaşan “demokratik toplum” talebi sonrasında batı ülkelerinde iktidarı ele geçiren sosyal demokrat partilerin faaliyetleriyle şekillenmiştir. Sosyal demokrat partileri, savaşın yarattığı ekonomik ve toplumsal yıkımı onarabilmek adına sosyal devlet politikalarının uygulanması gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Bu amaç doğrultusunda, refah devletinin (welfare state) uygulanması için birtakım reformlar gerçekleştirmişlerdir. Böylelikle, refah devleti anlayışı çerçevesinde, hükümetler vatandaşlarına asgari bir yaşam kalitesi sağlama adına sosyal ve ekonomik yaşama yönelik yeni düzenlemeler ve destekleme politikaları gerçekleştirmişlerdir. Ancak süreç içerisinde sosyal demokrat partiler kapitalist sistemde köklü değişimler meydana getiremedikleri için eleştirilirken; sosyalizmin gölgesinde var olan doğu blok ülkeleri komünist bir dünya devrimi yerine rotasını Amerika'nın önderliğindeki kapitalist dünya sistemine yönelttiği için zaman içerisinde kendi seçkin burjuvazisini oluşturarak, eşitsizliğe dayalı bir sisteme dönüştüğü yönde eleştiriler ile karşı karşıya kalmıştır (Kalfa & Ataay, 2008, s. 129). Dolayısıyla işçi sınıfı destekli yönetimlerin 1945 sonrası çok sayıda ülkede iktidara gelişi, büyük bir halk desteğiyle gerçekleşmiş olsa da; süreç içerisinde sosyal demokrat hükümetlerin halk üzerindeki baskıyı arttırması, beklenen icraatlardan daha kötü bir yönetim sergilemesi ve toplumsal eşitsizliklerin artması nedeniyle derin bir hayal kırıklığına neden olmuştur (Arrighi, Hopkins, & Wallerstein, 2004, s. 98).

1848'den beri devam eden ve iktidarlara ele geçirmek ve sınıfsız bir düzen yaratma ütopyasıyla hareket eden sistem karşıtı toplumsal hareketler uygulamada hedeflerinden sapınca buna tepki olarak 1968 hareketi, kendinden önceki hareketlere ve onların ekonomik, sosyal ve siyasal düzlemde ürettiği sorunlara karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır.

'68 hareketleriyle birlikte, toplumsal hareketlerde meydana gelen kırılma, kavrama yönelik “yeni” yaklaşımların geliştirilmesine öncülük etmiştir. Bunlar “Yeni Toplumsal Hareketler Paradigması” ile “Kaynak Mobilizasyonu” yaklaşımlardır.

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER PARADİGMASI

1960, toplumsal hareketlerde büyük kırılmanın yaşandığı, toplumsal hareketler üzerine yeni teorilerin ve yaklaşımların geliştirildiği bir dönemdir. Özellikle 1958 ve 1968 yılları arasında halk ile yönetenler arasında yükselmekte olan gerilime koşut olarak ortaya çıkan toplumsal hareketlerdeki değişim rüzgârı, yeni toplumsal hareketleri kavrayışımız açısından önemlidir.

Tarihsel hafızamızı zorladığımızda, 1958 ile 1962 arasında Fransa'nın Cezayir'deki etkisi; 1960'da Fransa ve Belçika'nın Kongo'da ve ABD'nin '62 yılında Küba'daki faaliyetleri ve sonrasında Vietnam Savaşı'nın her gün kitle medyası tarafından insanlara şuursuzca sunumu, toplumsal yapıda ortak bir aklın ve vicdanın doğmasında etkili olmuştur. Ortak aklın ve vicdanın gelişmesinde hiç kuşkusuz karşı kültürel hareketlerin etkisi bu süreçte yadsınamaz bir gerçekliktir. Böylelikle

toplumların farklı kesimlerinden bireyler, savaş karşıtı gösteriler için bir araya gelerek örgütlenmeye başlamıştır. Hiç kuşkusuz bu hareketlerin çıkış noktası 1958 yılında Londra’da gerçekleşen “Band the Bomb” (Bombayı Yasakla) isimli gösterileri dâhil etmezsek Amerika merkezlidir. Kaliforniya’da Berkeley Üniversitesinde Vietnam Savaşı’nın reddi için başlayan “Free Speech Movement”- (İfade Özgürlüğü Hareketi), zaman içerisinde Paris’e oradan da Berlin’e kadar geniş bir Avrupa coğrafyasına yayılmıştır (Işık, 2011, s. 20). Neredeyse bütün Avrupa ülkelerini etkileyen başrolünü öğrencilerin oluşturduğu ve toplumun sahip olduğu tüm “farklılıkları” bünyesinde barından yeni bir örgütlenme ve eylem pratiği ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yeni eylem pratiği, sınıf tabanlı toplumsal hareketlerden kopuşun öncelikli göstergesidir. Bu noktada Marcuse’e (1991, s. 10-39) göre: yeni dönemde sisteme yönelik toplumsal tepkinin fabrikaların aksine üniversite kampüslerinden ve gettolardan geldiğini, buna eklenen muhalefetin öncülüğünü de siyahların ve göçmenlerin oluşturduğunu belirtmektedir. Bu durum, toplumsal iradenin ortaya koyulması noktasında yeni eğilimlerin, örgütlenme biçimlerinin ve amaçların ortaya çıktığının en somut örneğidir. Çünkü ‘68 hareketi, geçmiş dönemin tüm ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yapılarına bir tepki olarak orta çıkmış ve toplumun geniş kesimleri tarafından desteklenmiştir.

Yeni toplumsal hareketlerin “yeni” olarak tanımlanmasının sebebi çok boyutludur. Bir üst paragrafta ifade ettiğimiz ve tarihsel arka planını gösterdiğimiz gibi yeninin, eskiden kopuşu öncelikli olarak katılımcıların nitelikleriyle ilişkilidir. Katılımcıların niteliklerini belirleyen faktörler ise: üretim biçimlerinin değişmesi ve sonrasında ekonomik, sosyal ve kültürel yapıda meydana gelen kırılmayla ilgilidir. Karşılaştırmalı ilerlediğimizde sınıf temelli toplumsal hareketlerin katılımcıları işçi sınıfı merkezliken; yeni toplumsal hareketler olarak ortaya çıkan örgütlenme pratiği ise kapsayıcı ifadesiyle sivil topluma yönelik hareketlerdir. Offe’ye (1984, s. 147-162) göre: yeni toplumsal hareketlerin katılımcıları artık eylemci kadınlar, ırksal, dinsel ve etnik gruplar, çevreciler, barış eylemcileri, silahsızlanma girişimcileri ve ilgili yurttaşlardan oluşmaktadır. Geneli itibarıyla yeni toplumsal hareketler, toplumun tüm paydaşlarının ortak iştirakiyle örgütlenmektedir. Bu nedenledir ki yeni toplumsal hareketler, bürokratik yapılardan uzak kalarak öncelikli olarak kamuoyunu doğrudan etkilemeyi arzulamaktadırlar (Lelandais, 2009, s. 68). Bir diğer ifadeyle tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan bu yeni örgütlenme ve eylem biçimi kamu yararını önceliğe alan bir anlayışa sahiptir. Böylelikle toplumun tüm paydaşlarında kabul görmeyi hedefleyen yeni toplumsal hareketler var olan probleme karşı kolektif bir bilinç oluşturma arzusundadır. Bu süreçlerin neticesinde toplumun farklı kesimlerinin desteğini alan oluşumlar bir araya gelmekte ve iktidardan değişim ve/veya değişim karşıtı taleplerde bulunmaktadır. Çünkü yeni toplumsal hareketler her zaman değişim talebiyle kent uzamında harekete geçmemektedir. Kazanılmış hakların korunması için de çoğu zaman toplumsal iradeyi ortaya koymak amacıyla sokaklarda gösteriler düzenlemektedir.

Yeni toplumsal hareketler paradigması içerisinde sınıfsal çıkarın özünden uzaklaşılmasının, toplumsal değerlerdeki dönüşümle yakından ilişkisi bulunmaktadır. Inglehart’ın ifadesiyle: toplumsal değerler, zaman içerisinde değişime uğramaktadır. Böylelikle XX. Yüzyılın sahip olduğu ekonomik, toplumsal ve kültürel değer yapıları içerisinde yeni toplumsal hareketler, materyal değerlerden ziyade demokrasileri geliştirici özgürlük, insan hakları, yaşam kalitesi, bireysel gelişim ve ahlak gibi post-materyal değerlerin savunucusudur (Inglehart, 1977, s. 36-37). Buraya kadar yeni toplumsal hareketlerin aktörlerinin kimler olduğu üzerinde durulmuştur. Görülmektedir ki yeni toplumsal hareketler sınıf mücadelesinin arka plana itildiği 1970’lerden itibaren toplumun geneline yayılmış ve kabul görmüştür (Çoban, 2009, s. 26). Böylelikle politik bir güç olarak zayıflayan işçi sınıfının yerini, post-endüstriyel toplum içerisinde yeni değerlerin savunucuları almıştır. Yeni toplumsal hareketlerin savunucularının toplumun farklı kültürel ve ekonomik gruplarından gelen katılımcılardan oluşması, hareketin kültürel zenginliği kadar merkezine aldığı konuları ve amaçlarını da çeşitlendirmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerin demografik yapısındaki çeşitlilik, merkezine aldığı farklı konuların nedenlerini açıklar niteliktedir. Bu çeşitliliğin tabanında 1960-70’lerde değer ve emekteki çarpıcı değişimler etrafında oluşan yeni öznel durumunun, disiplinci toplum örgütlenmesini reddi yer almaktadır. Bu bağlamda dönem içerisinde gençler aile kurmayı reddediyor, iş aramak yerine LSD’yi denemeye başlıyor, öğrenciler bilgi ve entelektüel birikimin toplumda yüksek değer görmesini talep ediyor ve fabrikalar yerine esnek iş taleplerini her geçen gün arttırıyorlardı (Hardt & Negri, 2015, s.

280). Bunların yanı sıra Vietnam Savaşı'na karşı büyük bir reaksiyon gösteren gençliğin, Amerika'da ürettiği karşı kültür hareketi domino etkisiyle tüm Batı dünyasında sosyal bir devrime dönüşmekteydi. "Hippiler" olarak anılan gençler, daha özgür ve demokratik bir toplum için devlet, sosyal yapı ve her türlü otoriteye karşı eleştirel bir tutum sergiliyorlardı. Talepleri arasında azınlıklara ve kadınlara daha çok hak ve özgürlük tanınması bulunmaktaydı (Brownell, 2011, s. 44). Buradan da anlaşıldığı gibi yeni toplumsal hareketler, mevcut iktidarların eleştirisinin yanında toplumsal düzenin eleştirisini de içermektedir. Bu nedenledir ki yeni toplumsal hareketler farklı coğrafyalarda, farklı ekonomik, politik ve toplumsal süreçlerin sonucunda ortaya çıkmaktadırlar. Böylelikle hareketlerin amaçları ve hedefleri de katılımcılarının çeşitliliğiyle aynı doğrultuda artmaktadır. Bu noktada hareketlerin amaçları ile ilgili tek ortaklık: iktidarların reddine karşı bir stratejilerinin olmamasıdır. Bu nedenle hareketlerin nedenleri ve amaçları arasında mutlak bir benzerlik bulunmamaktadır. Hareketlerin konuları coğrafyaya, kültürel değerlere, inanç sistemlerine ve ortaya çıktıkları bölgenin gelişmişlik düzeyine göre değişmektedir. Bunun nedeni işçi hareketlerindeki emek-sermaye çelişkisi gibi genel olarak tek bir soruna odaklanmamaları ve hiyerarşik olmayan yeni örgütlenme biçimlerini tercih etmeleridir. Çımrın ise yeni toplumsal hareketlerin amaçlarının belirlenmesinde, çatışma alanının ekonomik-endüstriyel alandan kültürel alana kaymasının etkili olduğu ifade etmektedir. Touraine (1995, s. 274-279) ise yeni toplumsal hareketlerin dağınık yapısı ve tek bir lider etrafından örgütlenmediğini belirterek; bu hareketlerin öncelikle sivil ilişkileri dönüştürmeyi amaçladığı, bu nedenle kültürel değerlerin ekseninde geliştiğini belirtmektedir. Epstein, benzer bir saptamada bulunarak, yeni toplumsal hareketlerin politik yapılanma ya da ekonomik yapılarla değil; kültürel değişimle ve gündelik hayatın dönüştürülmesiyle ilgili olduğunu belirtmektedir (Epstein, 1993, s. 123).

Yeni toplumsal hareketler toplumun içerisinden doğan ve onun sorunları çerçevesinde örgütlenen aktörel oluşumlardır. Amaçları, kamuoyunu ve iktidarı etkileyerek yeni haklar ve kolektif aklı geliştirerek toplumsal yaşamın iyileşmesini sağlamaktır. Örneğin ırkçılık karşıtı hareket ile kazanılmak istenilen sadece yasal haklar değildir. Aynı zamanda toplumsal farkındalığın ve bilincin inşa edilerek; edinilen bilincin gündelik yaşam içerisindeki davranışlara da yansıtılmasıdır. Kısacası bir kamuoyu oluşturma mücadelesidir. Bu mücadeleye kitle medyası ve sokaklar aracılık etmektedir. Böylelikle bu hareketler siyasetten kopuk bir yapıda kalmamakta aksine yeni toplumsal konuların siyaset düzleminde tartışılması ve gündemin belirlenmesi gibi ikincil amaçları da olmaktadır. Konularını toplumsal sorunlardan alan yeni toplumsal hareketlerin merkezinde kent yaşamının ürettiği sorunlar, demokrasi, çoğulculuk, kimlik ve sivil toplum yer almaktadır. Bu nedenledir ki hareketin örgütlenme ve eylem süreci sokaklarda gerçekleşmektedir.

Yeni Toplumsal hareketleri 1990'lara kadar genel hatlarıyla ele aldığımızda, sosyologlar, yeni toplumsal hareketler paradigmasını post-endüstriyel topluma yükselişle ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketler, sosyal hareketler teorisi içerisinde yeni değerler dizisi olarak görülmektedir. Bunun nedenleri arasında yeni toplumsal hareketlerin stratejilerinin, hedeflerinin ve üyelerinin klasik sosyal hareketlerden farklılaşması yer almaktadır. Çünkü post-endüstriyel toplumda sosyal, ekonomik ve politik ilişkilerin değişmesinin sonuçları toplumsal hareketleri de etkilemeyi başarmış; böylelikle eskiye kıyasla yeni hareketler devrimden ziyade yapısal reformlarla değişimi arzulamaya başlamıştır. Gevşek, merkezsiz yapılarıyla toplumun farklılıklarını bir araya getirerek örgütlenen toplumsal hareketler, proleter devrimci hareketlerinin yerini yeni dönemde almıştır. Bu sayede işçi sınıfı hareketleri yerini sivil haklar, savaş karşıtı gösteriler, çevre hareketleri ve feminist hareketler gibi evrensel değerler ekseninde ortaya çıkan toplumsal, sosyal ve kültürel konulara bırakmıştır. Eskinin sınıf çatışması, ekonomik konular ve eşitsizlik üzerine örgütlü yapısı, yeni dönemde orta sınıfın katılımcılarından oluşmaktadır. Bu sayede yeni toplumsal hareketler geçmişin nesnel sınıf çıkarlarına dayalı olarak hareket eden işçi sınıfı hareketlerine karşılık, merkezine kültür, kimlik, gibi yaşam meselelerini koyan hareketler olarak ele anılmaktadır.

1990'lara yaklaşırken Dünya, küresel bir bütünleşmeye doğru evrilme sürecine girmiştir. Dünya çapında ticaret, sermaye, insan ve enformasyon akışı hız kazanmış, toplumsal ilişkiler esnekleşmiştir. Özellikle yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin iletişim sürecine dâhil olması, toplumsal hareketlere kitle medyasına kıyasla çok daha fazla fırsat sunmaya başlamıştır. Şüphesiz iletişim ve

etkileşim düzeyi artan bireylerin eylem ve örgütlenme biçimleri de bu doğrultuda değişim göstermiştir. Bu değişim süreci içerisinde bilhassa da küreselleşme ve onun etkileri belirleyici olmakla birlikte; yerel sorunlar küreselleşmiş, toplumsal hareketler ulusal sınırları aşarak küresel bir boyut kazanmaya başlamıştır. Böylelikle yeni toplumsal hareketler küresel bir kimlik kazanarak örgütlenme ve eylem pratiklerini sınır ötesi boyutlara taşımıştır.

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERİN KÜRESELLEŞMESİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ

Dünyanın teknolojik, ekonomik, siyasi ve kültürel birikimi 1990'dan sonra yeni bir kavramı tüm beşeri faaliyet alanlarının merkezine inşa etmiştir. Böylelikle küreselleşme olarak adlandırılan bu kavram, toplumsal ilişkilerin bütün boyutlarında etkinlik düzeyi olan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu kavramın süreç içerisinde destekçileri olduğu kadar, şüpheyile yaklaşanlar ve ideolojik bir kavram olarak kabul edip; kavramın derinliğinin dünyadaki görüntüsüyle uyuşmadığını iddia eden teorisyenlerde bulunmaktadır. Giddens'a (2000, s. 67) göre; küreselleşme, artan karşılıklı ilişkileri ve bu ilişkilerin sadece ekonomik değil; toplumsal, kültürel ve politik alanlarda da etkili olduğunu ifade etmektedir. Küreselleşme, Stuart Hall, Held ve McGrew'e (1992, s. 277) göre; küresel ölçekte işleyen ve ulusal sınırları aşarak, toplumları ve kurumları yeni mekân-zaman bileşimlerinde bütünleştirerek, dünyayı birbirine daha bağımlı duruma getiren süreçler şeklinde tanımlanmaktadır. Teknoloji merkezli tanıma baktığımızda, Harvey'e (1997, s. 270) göre; dünyanın küçülerek yoğunlaşması, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin, enformasyon alış-verişini, haberleşmeyi ve maddi ulaşımı daha kolay, daha hızlı ve daha ucuz hale getirmesinin ve böylelikle karşılıklı bağımlılığın artmasının sonucu olarak tanımlanmaktadır. Held ve McGrew'e (2014, s. 13) göre: diğer gelişmelerin yanında çokuluslu şirketlerin artışı, mali piyasaların, popüler kültürün yayılması ve çevrenin yok oluşu küreselleşmenin kanıtıdır. Ancak destekleyici ve eleştirel tüm yaklaşımlar göstermektedir ki küreselleşme, salt ekonomik ve teknolojik bir süreç değildir. İster bölgesel, isterse uluslararası bir bütünleşme görüngüsü olsun; son kertede toplumun tüm kurumlarını dolaylı ya da direk olarak çok boyutlu bir şekilde etkilemektedir. Küreselleşme sürecinden toplumsal hayatın tüm kurumları etkilendiği gibi çalışmanın ana kütlesini oluşturan yeni toplumsal hareketler paradigması da bu süreçten hem negatif hem de pozitif manada etkilenmiştir. Bu çift taraflı etkileşim düzeyi, hareketlerin amaçlarında, örgütlenme ve eylem pratiklerinde mutlak bir dönüşümü beraberinde getirmektedir.

Toplumsal hareketler tarihsel süreçte tıpkı Toynbee ve Spengler'in çevrimsel tarih yorumları, başka bir deyişle *"yükseliş ve çöküş"* kuramlarında uygarlıkları organizmaya benzettikleri gibi doğar, büyür ve yaşlanırlar; örneğin proleter hareketler sanayi devrimiyle beraber ortaya çıkmış; endüstrileşmenin yayıldığı dönemde gelişmiş ve post-endüstriyel topluma yükselişle birlikte tarihsel geçerliliğin yitirmeye başlamıştır. Aynı dönem içerisinde (1960-70), yeni toplumsal hareketler paradigması, post-endüstriyel toplumun sahip olduğu değerlere bağlı olarak ortaya çıkmış ve 1990 sonrasında küreselleşme süreciyle birlikte gelişim evresine girmiştir. 1990 sonrasında yeni toplumsal hareketlerin gelişim evresine girmesindeki önemli gelişmeler: küreselleşmeyle birlikte ulus devlet sınırlarının silikleşme göstergelerinin artması, yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve bilgi ekonomisinin küresel ölçekte artan önemi olarak sıralanabilmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerin gelişim evresiyle birlikte; dünyanın birbirinden farklı coğrafyalarında benzer sorunları gündeme taşıyan grupların artması, uluslararası dayanışma içinde eşzamanlı olarak örgütlenmesi, ortak eylemler düzenlemesi, ortak sorunlar için ulusal sınırları aşarak kolektif bir yapıda çözüm talepleri üretebilmeleri mümkün hale gelmiştir. Bu gelişmelerin ortaya çıkmasında 1990 sonrası internetin, toplumsallaşması ve kitle medyasına alternatif bir iletişim aracı haline gelmesi başat öneme sahiptir. Böylelikle toplumsal hayatta mekân ve zaman sınırlamasını bertaraf eden internet teknolojisi, ağ mantığıyla yeni toplumsal ilişkiler üretir durumu gelmiştir. Toplamlar arasındaki etkileşim yoğunluğunun artması, öznenin çevresinde ve dünyadaki gelişmelerden eşzamanlı haberdar olmaya başlamasıyla bölgesel veya yerel bir niteliğe sahip sorunlar ve kimi toplumsal hareketler, kısa süre içerisinde küresel farkındalığa ulaşmakta, kimi zaman gündemi belirlemekte; bu sayede eylemin sahası ulusal sınırları aşmaktadır. Böylelikle küresel bir nitelik kazanan yeni toplumsal hareketlerin destekçileri ulusal sınırlara bağlı kalmadan dünyanın farklı

bölgelerinde örgütlenmeler düzenler hale gelmişlerdir (Kalfa & Ataay, 2008, s. 132). Bu durumun ortaya çıkmasında zaman ve mekân birlikteliğini ortadan kaldıran iletişim teknolojileri kadar; bireysel hareketliliğin küresel ölçekte ivmelenmesinde başat öneme sahip olan taşıma teknolojilerindeki gelişmeler yadsınamaz bir gerçekliktir.

1990 sonrası yeni toplumsal hareketler, bilgi ve iletişim teknolojilerine ve küreselleşmeye vurgu yaparak yeniden yorumlanmıştır (Kalafatoğlu, 2013, s. 154). Bunun nedeni: toplumsal hareketlerde yeni bir evrenin (gelişim evresinin) teknoloji odaklı ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Bu yeni dönemde toplumsal hareketler, uluslararası arenada iletişim, iş birliği ve kaynakların kullanımına göre farklılık göstermişlerdir. Böylelikle bu hareketler, coğrafi bölgeleri ve yönetimleri aynı ölçüde etkileyen küresel sorunlara yönelmişlerdir. Örneğin 1998 yılında *People Global Action*, küresel ölçekte bir dizi eylemler düzenlemiştir. G-8 zirvesinin Birmingham'daki ve Dünya Ticaret Örgütü'nün Cenova'daki konferansını hedef almışlardır. Sonrasında, Delhi ve Haydarabat'ta binlerce insan sokaklara dökülerek Dünya Ticaret Örgütü'nün faaliyetlerini protesto etmiştir. Bir aylık süre içerisinde eylemler serisi yirmi altıdan fazla ülkede düzenlenmiştir (Kalafatoğlu, 2013, s. 157). Kuşkusuz domino etkisiyle, süratli bir şekilde küresel ölçekte tek bir amaç için gerçekleştirilen hareketlerin katalizörü yeni iletişim teknolojileridir.

Gelişen enformasyon ve iletişim teknolojileri, toplumsal huzursuzlukların ifadesinde doğrudan ya da dolaylı olarak kullanılmaktadır. Şüphe götürmez bir şekilde tüm örgütsel yapılar, birbirlerinden haberdar olmak için internet tabanlı iletişim araçlarını, geleneksel medyaya kıyasla aktif bir şekilde kullanmaktadırlar. Bu nedenle tüm toplumsal hareketler küreselleşme sürecinde internet altyapısı aracılığıyla organize olmaktadır. Ancak küreselleşme toplumlara yeni tüketim, iletişim, eğlence, iş, sosyalleşme ve seyahat olanakları gibi fırsatlar sunarken; aynı zamanda ekonomik sosyal ve kültürel alanda bir takım telafisi imkânsız sorunlarda üretmektedir.

Küreselleşme faaliyetlerinin dünyanın tüm coğrafyalarına gelişmiş ülkelerden süratle yayılımı, küresel nitelikteki sorunların üretilmesine neden olurken; bu duruma karşı toplumsal bilince sahip olan kolektif gruplar karşı tepkiler ve toplu eylem biçimleri düzenlemeye başlamıştır. Bunlardan ilki 90'lı yılların başında "*Sweatshops Movements*" olarak bilinen; ABD'li üniversite öğrencilerin ulus ötesi şirketlerin geri kalmış ülkelerdeki üretim alanlarında, işçileri kötü şartlarda çalıştırmasını protesto ettiği eylemlerdir. (Bair & Palpacuer, 2012, s. 2). Sonrasında küreselleşme ve NAFTA karşıtı eylemler uluslararası arenada büyük yankı uyandırmıştır. Mevzu bahis süreçte, küreselleşmeyi ekonomik düzeyde yaygınlaştırmayı amaçlayan uluslararası ekonomik kuruluşların (Dünya bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve Uluslararası Para Fonu) politikalarına ve faaliyetlerine yönelik küresel tepkiler ortaya çıkmıştır. Özellikle Seattle protestoları uluslararası medyada büyük yankı uyandıran küreselleşme karşıtı hareketlerin ilk sırasında gelmektedir. Hardt ve Negri'ye (2011, s. 302) göre: Seattle, bir bütün olarak ilk defa küresel sistemi hedef alan; katılım düzeyi yüksek bir protestoydu. Böylelikle küresel sistemin adaletsizliklerine karşı aynı zamanda ilk buluşmaydı. Ayrıca Seattle, kendinden sonra gerçekleştirilen çok sayıda küreselleşme karşıtı protestoya (Dünya Bankası, G-8 ve IMF) ilham kaynağı olmuştur. Böylelikle Seattle protestolarının yansımaları Melbourne, Prag, Quebec, Göteborg ve Cenova'da görülmüştür. Tam anlamıyla bir küresel sistemin reddini içeren Seattle protestoları bu özelliği ile uluslararası basının ilgisini çekmeyi başarmıştır (Bingöl & Tanrıver, 2011, s. 139). Netice itibarıyla 11 Eylül 2001 saldırılarına kadar küreselleşme karşıtı hareketlerin ana teması yukarıda isimlerini sıraladığımız uluslararası ekonomi örgütlerin politikalarının yanı sıra çevre sorunları, insan hakları ve bio-genetik gibi tüm küreyi etkileyen konulardır. Bu nedenle küreselleşme, farklı bölgelerde gerçekleşen sosyal hareketler arasındaki benzerliği sağlayan güç konumundadır. Bu benzeşmenin yaşanmasında kitle medyası ve internetin dünya topluluklarına sunmuş olduğu imkânların önemli rolü bulunmaktadır. Tarihsel gerçeklik üzerinden ilerlediğimizde, XX. Yüzyılın ikinci yarısında sanayi toplumundan, sanayi sonrası topluma sıçrayışla birlikte toplumlarda sınıfsal konum ve gücün temeli: ekonomiden, bilgi üretimine ve maddi olmayan emeğe kaymıştır. Bu durumun kapitalist toplumlarda işçi sınıfı düşüncesini zayıflatması nasıl tesadüfi değilse; küreselleşme sürecinde enformasyon ve iletişim teknolojilerin hayatın tüm alanına yayılmasıyla toplumsal hareketlerdeki benzeşme ve yeni eylem pratiklerinin ortaya çıkması rastlantısal bir durum

değildir. Hatta iki dönem içerisinde de gözlemlenen dönüşümde teknoloji, determinist bir etkiye sahiptir.

11 Eylül 2001’de küreselleşme söyleminin öncülerinden Amerika’nın en büyük ticaret ve finans merkezlerine düzenlenen saldırılar, küreselleşmeyle ilgili tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Held ve Negri’nin ifadesine göre: bazı teorisyenler yaşananları küreselleşmenin sonunun habercisi olarak nitelendirirken; bazıları da yeni bir dönemin başlangıcı olarak ifade etmektedir. (Held & McGrew, 2014, s. 7). Hoffman gibi şüphecilerde küreselleşmenin sınırlarının artık belli olduğunu yönünde teoriler geliştirmektedir (Hoffman, 2014, s. 133). Böylelikle küreselleşmeyle iddia edilenlerin aksine jeopolitiğin, ulusal devletlerin ve askeri güçlerin merkeziliği hala su götürmez bir gerçekliktir. 11 Eylül sonrası ulusal güvenlik, ulusal askeri güç gibi söylemlerin medyada sıklıkla yer alması, küreselleşmenin hem ekonomik, hem de siyasi olarak da sorgulanması gerektiğini göstermiştir. Saldırıların, videolarının internette süratle yayılması, insanların saldırıyla ilgili görseller paylaşması, saldırıyı destekleyen ve lanetleyen söylemlerin ağ mantığıyla dünyanın her yerine eşzamanlı olarak ulaşması küreselleşmenin olumsuz yönlerinin göstermede küreselleşme karşıtı eylemlerden çok daha etkili olmuştur.

11 Eylül saldırıları, küreselleşme karşıtı protestoların ulusal güvenlik nedeniyle geçici olarak durmasına sebebiyet vermiştir. Bu süreçte, IMF ve BM’nin toplantılarını ertelemesi; küreselleşme karşıtı protestolarında iptaline neden olmuştur. Ancak küreselleşmenin geniş bir perspektiften sorgulanması, yeni toplumsal hareketlerde bir takım dönüşümler meydana getirmiştir. Kuşkusuz Amerika 11 Eylül’ün intikamını almak için savaş ekonomisi başlatmış bu süreçte medya dolayımı olarak tüm dünyayı teröre karşı savaşa hazırlamıştır. Böylelikle sistemli bir şekilde iletişim kanallarıyla yürütülen algı yönetimi sonucunda, Amerika faaliyetlerine hem ulusal hem de uluslararası arenada meşru bir zemin oluşturmuştur. 11 Eylül sonrası küreselleşme süreci olarak nitelendirilen “küreselleşme” yeni bir perspektif kazanırken; yeni toplumsal hareketler de ulusal sınırlarda yeni demokrasi ve özgürlük söylemleriyle hedefine iktidarları almaya başlamıştır. Bu dönüşüm 1968 ile 11 Eylül 2001 olarak kabaca sınırladığımız evrensel konuları ele alan yeni toplumsal hareketlerin sonu anlamına gelmemektedir. Ancak yeni dönemde iletişim teknolojilerinin gelişmesi özgürlük ve demokrasi taleplerinin artmasını sağlarken; örgütlenme ve eylem biçimlerini etkileşimli hale getirmektedir.

Castells, (2005, s. 39) tarihsel süreç içerisinde, toplumların stratejik anlamda önemli olan bazı teknolojileri kullanma becerilerinin, kaderlerini büyük ölçüde belirleyeceğini ifade etmektedir. Bu noktada kablosuz internet teknolojisi ve mobil iletişim araçları; toplumlar için stratejik öneme sahip araçlardır. İnternet aracılığı ile dijital iletişim ağlarının kurulması, yayılması; yeni iletişim araçlarının işlevini, ağı mimarisini ve ağına bağlı olan herkesin iletişim biçimlerinde köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmaktadır (Castells M. , 2008, s. 473). Yaşanan değişimlerin en önemlisi; kablosuz internet teknolojisi ve mobil iletişim araçlarının yaygınlaşması ile birlikte, artık insanların istedikleri yerden, anında birbirleriyle ve dünya ile iletişim kurabilmesidir. Böylelikle insanlar, dijital ortamlarda kurdukları ağlar aracılığı ile görüntüsünü, düşüncelerini, sesini kısacası sahip olduğu her türlü bilgiyi farklı formatlarda (metin, ses, resim ve video) anında aktarabilmektedir/erişebilmektedir. Castells’e (2008, s. 623) göre; ağlar arasındaki iletişimin, ışık hızında işleyen enformasyon teknolojilerine dayalı yapısı, toplumdaki birtakım süreçleri dönüştürmektedir. Bu sayede insanlar kolay, ucuz ve hızlı bir şekilde bir araya gelmektedir. Birbirlerinden kısa sürede haberdar olan insanlar, böylelikle hem sosyal ağlarda, hem de gerçek ortamlarda bir araya gelerek; ortak bir sorun karşısında kolektif hareket edebilmektedir.

XXI. yüzyılda ağlarda örgütlenen toplumsal hareketlerin öncelikli konuları özgürlük, demokrasi, terör tehdidi ve daha iyi bir yaşam için ekonomi merkezlidir. Kabaca son 12-13 yıl içerisinde bir üst sıradaki sıraladığımız konuları merkezine alan olaylara baktığımızda:

- Turuncu Devrim (*Ukrayna*)
- Arap Baharı (*Arap Coğrafyası*)

- Öfkeliiler (Indignados) Hareketi (*İspanya*)
- 2009 İran Başkanlık Seçimi
- Occupy Wall Street (*Amerika Birleşik Devletleri*)
- 2013 Ukrayna Hükümet Karşısı Gösteriler
- Tayland Protestoları
- Gezi Parkı Eylemleri (*Türkiye*)
- Pegida Yürüyüşleri (*Almanya*)

Yukarda sıraladığımız hareketler ek küresel veya yerel nice toplumsal hareketler, artık internet çağında gerçekleşen toplumsal hareketlerdir. Bu hareketler kent uzamının yanında ikinci bir kamusal alan olarak siber uzamı da etkili olarak kullanmaktadır. Bu nedenle internet çağında gerçekleşen toplumsal hareketlerin iletişimsel enstrümanları arasında mobil iletişim araçları ve sosyal paylaşım ağları önceliklidir. Kuşkusuz toplumsal hareketler, var olan sorunlara karşı toplumsal iradenin meydanlarda vücut bulmuş halidir. Bu noktada, sosyal ağlar ve yeni iletişim teknolojileri, toplumsal hareketleri ya da herhangi bir toplumsal davranışı belirlememektedir. Ancak; internet, akıllı telefonlar ve sosyal ağlar basit aygıtlar da değildir. Yaşanan sorunları küresel ölçekte duyurulmasından; insanların örgütlenmesine kadar tüm süreçleri organize eden stratejik iletişim ağlarıdır. Özellikle internetin mobil iletişim teknolojileriyle yakınsamasıyla iletişim sürecinde mekânsal anlam tamamıyla ortadan kalkarken; Castells'in (2014, s. 17) ifadesiyle mekândan bağımsız olarak zihinlerde ağlar oluşturulmakta bu sayede ortak anlamlar yaratılmaktadır. Yeni dijital çağda toplumsal sözleşmenin inşası, ortak isyan ve umutların gelişmesine öncülük etmektedir. Böylelikle ortak isyan ve umutlar, sosyal paylaşım ağları ve mobil iletişim araçlarıyla virüs gibi yer kürenin her köşesine süratle yayılmaktadır. Kısacası yeni dönemde her şey sosyal ağlarda başlamaktadır. Çünkü kitle iletişim araçları, yönetici güçleri olarak genelleşebileceğimiz yapının toplumun tüm kurumlarını kontrolü altına almasını ve vatandaşların kendi rızalarıyla bu sürece dâhil olmalarını sağlamaktadır. Bu sayede kitle iletişim araçları, sistemi yeniden üreten ve meşrulaştıran değerler üreterek toplumun üzerinde hegemonyacı bir işlev görmektedir (Shoemaker & Reese, 1997). Oysa sosyal paylaşım ağları şuan için "görece" yönetici güçlerin kontrolünün dışında kalmaktadır. Bireyler şimdilik serbest kamusal alanlarda mekân ve zaman engeline takılmaksızın yeni dijital sosyal ağlar kurarak örgütsel bağlılıklarından kopuk bir şekilde siber uzamda bir araya gelmektedir. Böylelikle sanal cemaatler oluşturmaktadır. Bu sanal cemaatler merkezsiz ve lidersiz özellikleriyle esnek ama etkileşim düzeyi son derece yüksek oluşumlardır. Kullandıkları geniş ölçekli, yatay iletişim biçimi (*internet*), farklı bölgelerde aynı amaç için insanların koordine olmasına, genişlemesine ve eşzamanlı olarak hareketlerin eyleme geçmesini sağlamaktadır. Örneğin Ukrayna'da 2013'ün aralık ayında başlayan hükümet karşıtı gösteriler ülkenin tanınan gazetecilerinden Naysam'ın Facebook aracılığı ile takipçilerini Kiev'deki özgürlük meydanına toplanma çağrısıyla başlamıştır. Mustafa Naysam, Facebook aracılığıyla yaptığı çağrının ardından, yaklaşık 1500 eylemci Özgürlük Anıtı önünde toplanarak; hükümet karşıtı gösteriler düzenlemiştir. Eylemin Facebook, Twitter ve Youtube gibi sosyal ağlar aracılığıyla kısa sürede duyulmasıyla birlikte, ilk eylemden 3 gün sonra 100.000'den fazla eylemci meydanlara inerek; hükümetin almış olduğu kararı protesto etmeye başlamıştır. Sosyal ağlar aracılığıyla sürekli birbirleriyle iletişim halinde olan eylemciler, ülke genelinde toplanma çağrılarını yaparak; eylemlerin genişlemesini sağlamışlardır. Böylelikle, ülke genelinde "EuroMaidan" ismiyle adlandırılan eylemler serisini başlatmışlardır. Kısa süre içerisinde, sosyal ağlar aracılığıyla, küresel bilinirliğe ulaşan eylemler; ülke sınırlarını aşarak Kanada, Amerika, İsrail ve 10'dan fazla Avrupa ülkesinde gerçekleştirilmiştir (Chornokondratenko & Orlova, 2013).

Benzer şekilde Indignados Hareketi, İspanya'da Euro krizine gerekli karşılıkları üretemeyen, istikrarsız bir siyasal sistemi eleştirmek için sosyal ağlarda örgütlenmiştir. Ana akım medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının görmezden gelme çabalarına rağmen; protestocular "*Gerçek Demokrasi Şimdi*" başlıklı sloganlarıyla kitlelere seslenmiş, Facebook ve Twitter üzerinden toplanma çağrılarını yapıp bir dizi manifesto yayınlamıştır (Castells M. , 2014, s. 105-107). Ukrayna ve Indignados örneklerini Arap Baharı gibi çok sayıda örnekle çoğaltmak mümkündür. Bu eylemlerin örgütlenme biçimleri kadar eylem tarzları da birbirine benzemektedir. Ağlar oluşturan toplumsal hareketlerin örgütlenme süreçleri kadar, eylem sürecinde ortaya çıkan tepkilerde birbirlerine ilham kaynağı

olmaktadır. Alman piyanist Davide Maritello'nun Gezi Parkı'nda verdiği konser (Michaels, 2013), Ukrayna'da Aralık ayında başlayan, hükümet karşıtı eylemlere, ilham kaynağı olmuştur. Kiev'de protestoların düzenlendiği Özgürlük Meydanı'nda (Euromaidan) Markiyan Matsekh, verdiği piyano konseriyle protestoculara destek vermiştir (Mihai, 2013). Gezi Parkı protestoları süresince pasif bir direnişin sembolü haline gelen "Duran Adam" ve "Yatan Adam" eylemleri, Ukrayna'daki protestolara ilham kaynağı olmaktadır. Ukrayna başsavcılığı önünde gerçekleştirilen eylemde protestocular; "Yatan Adam" eylemleri düzenleyerek hükümet politikalarını protesto etmişlerdir (Erdoğan, 2013). Ayrıca Occupy Wall Street, Ukrayna'daki Hükümet Karşıtı Eylemler, Indignados ve Gezi Parkı eylemlerinde kampçılar meydanları işgal etmiş, dayanışmayı artırmak için karnavalvari etkinlikler düzenlemişlerdir. Ayrıca İzlanda'nın Reykjavik kentinde protestocular tencere ve tavaları birbirlerine vurarak gerçekleştirdikleri sokak gösterilerinin bir benzeri Gezi Parkı eylemleri süresince ülkemizin birçok şehrinde gözlenmiştir.

Son kertede, internet çağında gerçekleşen toplumsal hareketlerin konuları arasında özgürlük, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, demokrasi, siyasal sistemden mutsuzluk, terör karşıtlığı ve inanç özgürlüğü gibi sorunlar yer almaktadır. Ayrıca tarihsel süreçte tüm toplumsal hareketler özgül iletişim mekanizmalarının varlığına dayanmaktadır. Elden ele, kulaktan kulağa yayılan, mevcut iletişim kanallarından çıkan söylentiler, vaazlar ve manifestolar ile örgütlenen toplumsal hareketler zamanımızın çok biçimli yatay dijital iletişim kanalları sayesinde etkileşim düzeyini artmakta böylelikle hareketlerin örgütsel nitelikleri farklılaşmaktadır (Castells M. , 2014, s. 28). Yeni dijital çağda, ağlar oluşturan hareketlerin yeni bir toplumsal hareketi temsil etmesinin nedeni budur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Toplumsal hareketler, tarih boyunca toplumun tüm kurumlarını dönüştüren yeni değer ve toplumsal hedeflerin üreticileri olmuşlardır. Bu süreçte her dönemin üretim biçimleri, sermaye yapısı ve teknolojik altyapısına bağlı olarak ekonomik, toplumsal ve kültürel farklılıkların ürettiği yeni sorunlara karşı örgütlenen bireyler tarih içerisinde kimi zaman sınıfsal, kimi zamanda toplumsal iradenin ortaya koyulmasını sağlamışlardır. Böylelikle her dönemde isyanlarını umutlarını, değişim ya da değişim karşıtı taleplerini kent uzamında yönetenlere ulaştırmayı başarmışlardır. Teknolojinin gelişmesi, üretim biçimlerinin değişmesi, sermaye yapılarının dönüşümü ve iletişimin küreselleşmesiyle birlikte toplumsal hareketlerin merkezine aldığı konular ve amaçlarda değişmektedir. Özetlersek, toplumsal hareketler tarihsel süreçte tıpkı Toynbee ve Spengler'in "yükseliş ve çöküş" kuramlarında uygarlıkları organizmaya benzettikleri gibi doğar, büyür ve yaşlanırlar; örneğin proleter hareketler, sanayi devrimiyle beraber ortaya çıkmış; endüstrileşmenin yayıldığı dönemde gelişmiş ve post-endüstriyel topluma yükselişle birlikte tarihsel geçerliliğin yitirmeye başlamıştır. Aynı dönem içerisinde (1960-70), yeni toplumsal hareketler paradigması, post-endüstriyel toplumun sahip olduğu değerlere bağlı olarak ortaya çıkmış ve 1990 sonrasında küreselleşme süreciyle birlikte gelişim evresine girmiştir. 1990 sonrasında yeni toplumsal hareketlerin gelişim evresine girmesindeki önemli gelişmeler: küreselleşmeyle birlikte ulus devlet sınırlarının silikleşme göstergelerinin artması, yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve bilgi ekonomisinin küresel ölçekte artan önemi olarak sıralanabilmektedir. Ancak 11 Eylül saldırıları sonrası yeni toplumsal hareketler ulusal sınırlarda yeni demokrasi ve özgürlük söylemleriyle hedefine iktidarları almaya başlamıştır. Bu dönüşüm 1968 ile 11 Eylül 2001 olarak kabaca sınırlandırdığımız evrensel konuları ele alan yeni toplumsal hareketlerin sonu anlamına gelmemektedir. Ancak yeni dönemde iletişim teknolojilerinin gelişmesi özgürlük ve demokrasi taleplerinin artmasını sağlarken; örgütlenme ve eylem biçimlerini etkileşimli hale getirmektedir.

Yeni dijital çağda bireysel mobilitenin artması ve toplumlar arasındaki etkileşim düzenin yükselmesi yeni toplumsal hareketlerin örgütlenme ve eylem biçimlerinin geleneksel döneme oranla değişmesine neden olmaktadır. Yeni medya teknolojileri toplumsal hareketlere dijital ortamlarda yeni hareket alanları açmaktadır. Böylelikle evrensel sorunlardan haberdar olan bireyler kısa zamanda örgütlenerek sorunun çözümü için sistemli bir şekilde önce siber uzamda sonrasında ise kent uzamında harekete geçmektedir. Bu noktada küresel bir örgütlenme biçimi haline gelen ağlarda örgütlenen toplumsal hareketler toplumsal hareketlerin yerini almamaktadır. Aksine toplumsal hareketlerin katılım düzeyi

yüksek ve örgütlü bir yapıda hareket etmesi, gündemde daha uzun süre yer işgal edebilmesi ve kolektif aklın inşası için destekleyici bir role sahiptir.

Son tahlilde, internet çağında örgütlenen yeni toplumsal hareketler, tarihteki bütün toplumsal hareketler gibi mücadele edip, tartışmayı sürdürecektir, evrilecek ve nihayetinde tıpkı tarihsel öğretinin bize gösterdiği tekrür içerisinde yok olup gideceklerdir. Geride bıraktığı gözlemlenebilir sonuçlar ve dönemin ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve teknolojik şartları yeni toplumsal hareketlerin oluşmasında belirleyici olacaktır. Kapatmadan önce geçmişte bugün ve gelecekte olduğu gibi teknoloji ve küreselleşmenin ürettiği sorunlar, toplumsal hareketler üzerindeki determinist etkisini koruyacaktır.

KAYNAKÇA

- Altay, D. (2005). Küresel Köyün Medyatik Mimarı Marshall McLuhan. N. Rigel, G. Batuş, G. Yücedoğan, & B. Çoban içinde, *Kadife Karanlık: 21. Yüzyıl İletişim Çapını Aydınlatan Kuramcılar* (s. 9-48). İstanbul: Su Yayınevi.
- Altun, F. (2011). *Modernleşme Kuramı*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Arrighi, G., Hopkins, T., & Wallerstein, I. (2004). *Sistem Karşısı Hareketler*. İstanbul : Metis Yayınları.
- Aydınalp, H. (2000). Sosyal Çatışma ve Din. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:19 Sayı: 2*, 187-215.
- Bair, J., & Palpacuer, F. (2012). *From Varieties of Capitalism to Varieties of Activism: The Anti-sweatshop Movement in Comparative Perspective*. University of Colorado.
- Baran, A. G. (1992). Sanayi Sonrası Enformasyon Toplumu Üzerine Tartışmalar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 53-69.
- Bell, D. (1973). *The Coming of Postindustrial Society: A Venture in A social Forecasting*. New York : Basic Books.
- Bell, D. (1974). "Labour in Post-industrial Society", *The Worker in "Post-Industrial" Capitalism Liberal and Radical Responses* . New York: Thr Free Press.
- Bell, D. (1976). *The Cultural Contradiction of Capitalism*. New York: Basic Books.
- Bell, D. (1980). *The Winding Passage : Essays and Sociological Journeys, 1960-1980*. Abt Books; 1st Edition edition (1980).
- BİNGÖL, Y., & TANRIVER, N. (2011). BİLGİ ÇAĞINDA DEĞİŞEN SOSYAL HAREKETLER: SANAL EYLEMLER . *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management / Volume: VI SPRING*, 131-141.
- Born, G. L. (1997). *Kitleler Psikolojisi*. İstanbul : Hyat Yayıncılık.
- Bottomore, T. (1987). *Siyaset Sosyolojisi*. Ankara.
- Brownell, R. (2011). *American Counterculture of the 1960s*. Lucent Books.
- Bulut, Ç. K. (2014). Yeni Toplumsal Hareket Tartışmalarında Amerikan Ekolü: Kaynak Mobilizasyonu ve Siyasal Fırsatlar Yaklaşımı. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 48-67.
- Callinicos, A. (2006). *Neoliberalizm ve Sınıf*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Castel, R. (2001). *İşçi Sınıfı Partiyi Niçin Kaybetti?* Birikim.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı, ekonomi, toplum ve kültür: ağ toplumunun yükselişi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi, (cilt I)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2014). *İsyen ve Umut Ağları*. İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Chornokondratenko, M., & Orlova, D. (2013, Aralık 10). *The Journalists' Uprising: EuroMaidan in Ukraine*. Mart 24, 2015 tarihinde European Journalism Observation: http://en.ejo.ch/8364/press_freedom_censorship/journalists-uprising-euromaidan-protests-ukraine adresinden alındı
- Çoban, B. (2009). Yeni Toplumsal Hareketler Sınıf Mücadelsi ve Ütopya. B. Çoban içinde, *Yeni Toplumsal Hareketler* (s. 9-40). İstanbul : Kalkedon Yayıncılık.
- Çopuroğlu, C., & Çetin, B. N. (2010). Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşısı GruplarınBirbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Larşılaştırılması. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 67-100.

- Epistain, B. (1993). *Radical Democracy And Culturel Politics*. B. Turner içinde, *Theories of Modernity and Postmodernity*. London: Sage.
- Erdoğan, Y. (2013). *Ukrayna Başsavcılığı önünde yatan adam eylemi*. 03 20, 2015 tarihinde Cihan Haber Ajansı: http://www.cihan.com.tr/news/Ukrayna-Bassavciligi-onunde-yatan-adam-eylemi_6006-CHMTIyNjAwNi80 adresinden alındı
- Fromm, E. (2014). *Marx'ın İnsan Anlayışı*. İstanbul: Say Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. İstanbul : Alfa Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. İstanbul: Ayrıç Yayınları.
- Hardt, M., & Negri, A. (2011). *Çokluk*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M., & Negri, A. (2015). *İmparatorluk*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*, çev.: S. Savran. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Held, D., & McGrew, A. (2014). *Büyük Küreselleşme Tartışması*. D. Held, & A. McGrew içinde, *Küresel Dönüşümler* (s. 7-74). Ankara : Phoenix.
- Hoffman, S. (2014). *Küreselleşmecilerin Çarpışması*. D. Held, & A. McGrew içinde, *Küresel Dönüşümler* (s. 133-140). Ankara : Phoenix.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*,. New Jersy: Princeton University Press.
- Innis, H. (2006). *İmparatorluk ve İletişim Araçları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Işık, G. (2011). *Toplumsal Hareketler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Işık, G. (2013). *Sanaldan Sokağa Toplumsal Hareketler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kalafatoğlu, Ş. T. (2013). *Küreselleşme Karşıtı Hareketler*. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 143-195.
- Kalfa, C., & Ataay, F. (2008). *Küresel Toplumsal Hareketler*. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 127-149.
- Lelandais, G. E. (2009). *Sosyal HareketlerTeorileri ve Küreselleşme*. B. Çoban içinde, *Yeni Toplumsal Hareketler* (s. 63-90). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Marcuse, H. (1991). *Karşı Devrim ve Başkaldırı*. İstanbul: Ara Yayınları.
- Marshall, G. (2003). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- McGrew, o., Hall, S., & Held, D. (1992). *Modernity and its Features*. Cambridge: The Open University and Polity Press.
- McLuhan, M. (2012). *Medya Mesajı, Medya Masajıdır*. İstanbul: Mediacat Yayıncılık / Medya Dizisi.
- Michaels, S. (2013). *Turkish police confiscate piano used to serenade Taksim Square protesters*. 03 20, 2015 tarihinde TheGuardian: <http://www.theguardian.com/music/2013/jun/17/turkish-police-piano-taksim-square-protesters> adresinden alındı
- Mihai, A. (2013). *4 incredibly inspiring and powerful images of music playing*. 03 20, 2015 tarihinde ZME Music: <http://www.zmemusic.com/feature/6-incredibly-inspiring-and-powerful-images-of-music-playing/> adresinden alındı
- Offle, C. (1984). *Contradictions of the WelfareState*. MIT Press.
- Parlak, Z. (2004). *Sanayi Ötesi Toplum Teorilerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi* . *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 95-125.
- Rostow, W. W. (1990). *The Stages of Economic Growth*. Cambridge University Press.
- Sarvan, S. (2011). *Kod Adı Küreselleşme*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Shoemaker, P., & Reese, S. D. (1997). *İdeolojinin Medya İçeriği Üzerine Etkisi*. S. İrvan içinde, *Medya, Kültür, Siyaset*, (s. 97-132). Ankara: Ark Yayınları.
- Stein, V. (1964). *History of Social Movement in France*. NJ: The Bedminster Press.
- Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalga*. İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Torrow, S. (2011). *Power in Movements: Social Movments, Collective Action and Politics*. Cambridge: Cambiridge Pres.
- Touraine, A. (1995). *Modernliğin Eleştirisi*. iSTANBUL.
- Touranie, A. (1999). *Toplumdan Toplumsal Harekete*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.